

PREDPOKLADY ŠÍŘENIA A PRVÉ OHLASY MARXIZMU NA SLOVENSKU DO R. 1890

ZOLTÁN PÁSTOR

Pokúsime sa zhrnúť doterajšie poznatky o uvedenej problematike. Opierajme sa pritom o niektoré práce slovenských a maďarských historikov, ako aj o pramenné materiály z niektorých fondov v slovenských a maďarských archívoch.

Práce, ktoré sme mali možnosť preskúmať, ilustrujú predovšetkým úsilie jednotlivých autorov o zhodnotenie ekonomicke-spoločenských a teoretických predpokladov prenikania marxizmu na Slovensko. Berúc do úvahy význam ekonomicke-spoločenských predpokladov, pokúsili sme sa venovať pozornosť existencii nemarxistických teórií na Slovensku. Marxizmus sa presadzuje popri nich veľmi ťažko a pomaly. Upozorňujeme na niektoré osobnosti, ako napr. Ľudovít Štúr, Ján Horárik, Eduard Krajinák a Karol Hanzlíček, ktorí pôsobili na rozhraní nami skúmaného obdobia a reprezentujú dve krajnosti vo vývine socialistického myslenia a praxe na Slovensku. Činy i myšlienky spomínaných osobností, ako aj ich súčasníkov, predstavujú v nami skúmanom období necelého polstoročia isté predpoklady pre udomácnenie marxizmu na Slovensku v nasledujúcom období v súvislosti s rozvojom kapitalizmu a organizovaného socialistického robotníckeho hnutia.

V spomínaných súvislostiach nemožno teda mlčky prejsť nad dielom a činnosťou Jána Horárika. Karol Marx, Fridrich Engels a Ján Horárik majú začiatkom štyridsiatych rokov 19. stor. mnohé spoločné črty, napr. príklon k mladohegeliánskému hnutiu, ktorého vyústením u prvých dvoch je dialekticko-materialistické poňatie vývinu ľudskej spoločnosti v procese ustavičných revolučných premien, kým u Horárika, podľa svedectva istého súčasníka, je to akási stredná zlatá cesta medzi červenou republikou a zakázaným komunizmom (t. j. medzi diktatúrou proletariátu a beztriednou komunistickou spoločnosťou — Z. P.). (1, s. 4) Aj z toho však vidieť nezrelosť ekonomicke-spoločenských a teoretických zdrojov i predpokladov, z ktorých mohol či nemohol čerpať Horárik na Slovensku pred svojím odchodom do Nemecka. Na kapitalistické výrobné vzťahy, ktoré sa začínajú presadzovať aj v Uhorsku, reaguje Ján Horárik vo svojom diele len formou morálneho protestu proti „všemohúcnosti“ peňazí a ožobračovaniu priamych výrobcov. (2) V uvedenom diele však niet zmienky o Karolovi Marxovi a Fridrichovi Engelsovi. Ján Horárik ako čitateľ *Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst* v rokoch 1841—1843 mohol však poznať Marxov článok o cenzúre a pravdepodobne poznal myšlienky Karola Marxa a Fridricha Engelsa o niektorých otázkach spoločenského vývinu z *Deutsch-*

Französische Jahrbücher, kde boli uverejnené také práce ako *Kritika Heglovej filozofie práva* (Marx), *K židovskej otázke* (Marx) a *Náčrt kritiky politickej ekonómie* (Engels). Horárik mal možnosť oboznámiť sa počas svojho pobytu v Nemecku s dielom *Svätá rodina*, v ktorej Marx a Engels podrobili kritike vtedy už úpadkové mladohegeliánske názory, ako aj s Engelsovým dielom *O postavení robotníckej triedy v Anglicku*, vydaným v Lipsku, teda tam, kde našiel porozumenie aj Horárik. Napriek tomu, že mal možnosť poznať prvé práce Karola Marxa a Fridricha Engelsa, boli mu v nich cudzie všetky náznaky nevyhnutného rozchodu s mladohegeliánmi i s Feuerbachovou filozofiou, ako aj nového svetonázoru — historického materializmu. (3)

Naznačené nedôslednosti v Horárikovom myslení sa prejavili výrazne počas revolučného hnutia v Uhorsku v rokoch 1848—49, keď sa otvorene vyslovil za zachovanie „princípu“ posvätnosti „vlastníctva“ a proti „ničivej tendencii komunizmu“. Preto nedokázal vyvodiť revolučné závery ani zo svojej kritiky feudálnych pomerov v Uhorsku. Hoci z jeho výrokov je zrejmé, že neveril v schopnosť roľníctva uskutočniť zásadné ekonomicko-spoločenské premeny, nemohol pochopiť ani historickú úlohu robotníckej triedy. Nebolo to možné z mnohých príčin vyplývajúcich zo stavu vtedajšieho kapitalizmu v Uhorsku. Môžeme to demonštrovať aj na príklade revolučných akcií najvýznamnejšej zložky robotníckej triedy na Slovensku, a to banských a hutných robotníkov v rokoch 1848—49. Ak dnes odmietame ich vtedajšie obviňovanie z panslavistických a komunistických machinácií predstaviteľmi štátnej moci a správy, nemôžeme úplne ignorovať ich živelný sklon k niektorým vtedajším socialistickými teóriami. Sociálno-triedne uvedomenie banskoštiavnických baníkov a hutníkov na Spiši nemohlo však vyústiť, pokiaľ ide o ich organizačné podchytenie, ani do vzniku nejakého spolku. (4, s. 336—339) Nemožno to tyrdiť ani o nasledujúcich porevolučných rokoch, hoci verejnosprávne a policajné orgány bachovského absolutistického režimu videli v uvedených hnutiach v rokoch 1851—52 „komunistické tendencie“. Dodnes sa však nepodarilo našim historikom robotníckeho hnutia získať dôkazy o možnom ovplyvňovaní robotníckeho hnutia na Slovensku v spomínanom období myšlienkami Hermana Schulzeho-Delitzscha, Ferdinanda Lassala či dokonca Karola Marxa. (5, s. 24)

Napriek uvedenému konštatovaniu boli však aj u nás v uvedenom období isté teoretické možnosti oboznámiť sa s jednotlivými socialistickými teóriami. Pravda, v podmienkach vtedajšieho Uhorska sa tieto teórie rôzne interpretovali. Bužoázni publicisti už v rokoch 1851, resp. 1854 na stránkach Magyar Hírlap a Pesti Napló poskytujú širšej čitateľskej obci i úzkej vrstve gramotného robotníctva v Uhorsku isté informácie o Karolovi Marxovi a Fridrichovi Engelsovi, napriek tomu, „... že minister vnútra Bach... všemožne sa snažil zamedziť prenikanie západoeurópskych a stredoeurópskych socialistických teórií a tlačív“. (6, s. 249) Domnievame sa, že aj z týchto príčin, najmä však preto, že jednotlivé socialistické teórie mohli by sa rozširovať aj v jazyku ľudu, boli upodozrievaní a prenasledovaní aj najpotentnejší predstavitelia slovenskej inteligencie, hoci ich názory a praktická činnosť medzi pracujúcim slovenským

Ľudom mali málo spoločného s ideami a činnosťou Karola Marxa a Fridricha Engelsa. Napriek tomu, že Štúrova koncepcia sa stáva v ťažkých porevolučných rokoch úplne ireálnou, je to predsa len pokus o odstránenie sociálnej biedy proletariátu. (7, s. 504—528)

Štúr najmä vo svojom diele *Slovanstvo a svet budúcnosti* nevidí možnosť odstrániť vykorisťovanie pracujúcich ani v komunistickej spoločnosti jednoducho preto, lebo za hlavný cieľ komunizmu pokladá likvidáciu štátu. Takáto tendencia komunizmu ako teórie i hnutia stojí v jasnom protiklade voči úsiliam Štúra a štúrovcov o vydobytie národného a štátneho života pre Slovákov. Preto ani Štúr sa nemôže postaviť na čelo hnutia za sociálne oslobodenie vykorisťovaných mas a tried, pre ktorých komunizmus „... je otázkou živnosti, každodenného chleba ... ktorého zem požehnaná plodí dostatočné množstvo, len aby spoločnosť ľudská mala také *ustanovizne* (podčiarkol Z. P.), pri ktorých každý, kto chce, môže si zarobiť toľko chleba, koľko potrebuje, len aby srdce ľudskej spoločnosti bolo ľudskejšie, a aby každému núdzu trpiacemu svojmu blížnemu ochotne udelilo sa kúsok chleba, ak si ho sám nemôže zarobiť. (8, s. 35) Pri hodnotení Štúrových názorov treba brať do úvahy, že vychádza z poznania a hodnotenia komunistických teórií Babeufa, Saint-Simona, Fouriera, Proudhona, Cabeta, a nie Marxa a Engelsa.

Aj keď z hľadiska rozboru našej problematiky pád Alexandra Bacha nemôže predstavovať rozhodujúci medzník, predsa len všeobecné oživenie zavedením istých ústavných prvkov do života v habsburskej monarchii prispelo k tomu, že v období založenia I. internacionály možno hovoriť aj o prvých organizačných pokusoch v radoch uhorského proletariátu, skladajúceho sa z robotníkov rôznych národností. O ekonomicko-spoločenských predpokladoch tohto javu na slovenskom území, najmä v okolí významnejších priemyslových centier, napr. Bratislavy, hovorí Miloš Gosiorovský a ďalší autori. (9)

Triedne pohyby novej kvality medzi robotníkmi na našom území sú zrejme aj z materiálov Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady, keďže „... sem-tam sa vyskytujú prípady, že v jednotlivých továrňach a dielnach robotníci rozoberajú problémy politického charakteru a rozširujú ich... Vzhľadom na takéto skúsenosti žiadame zodpovedných predstaviteľov moci, aby podľa možností zamedzili rozširovanie týchto javov medzi robotníkmi“. (10) Uvedené nariadenie nachádza ozvenu nielen v priemyselných centrách Uhorska, ale aj na vidieku. V jeho intenciách žiada napr. 1. decembra 1863 podžupan Šarišskej stolice grófa Juraja Andrášiho, aby sa zasadil v Hornouhorskej banskej spoločnosti za potrestanie jej zamestnanca Pavla Károlyiho, ktorý svojimi protištátnymi prejavmi poburuje obyvateľstvo mestečka Sabinov. (11) V akom duchu a v akých tendenciách sa viedli tieto protištátne agitácie v uvedenom období, nepodarilo sa nám zistiť, lebo išlo prevažne o individuálne akcie jednotlivcov. Podľa hlásenia Miestodržiteľskej rady napriek pokusu o založenie robotníckeho spolku v Pešti r. 1863, ani v tomto ani v nasledujúcom roku nebol zaregistrovaný nijaký robotnícky spolok na území vtedajšieho Uhorska (12), ktorý by sa pokúšal organizovať

aj masové akcie proletariátu. Po založení I. internacionály existovala možnosť, aspoň pre niektorých jednotlivcov, poznať Marxove a Engesove diela, ako aj ich činnosť v medzinárodnom robotníckom hnutí. Títo jednotlivci, vďaka svojim jazykovým znalostiam, ako aj národnostnej príslušnosti, mohli vplývať aj na robotnícke hnutie na Slovensku. Myslím tu napr. na Jána Nepomuka Hrabého, ktorý pôsobil ako člen Generálnej rady I. internacionály. Keď ho neskôr vyslali do Uhorska, vysťupoval tam medzi robotníkmi proti názoru Hermana Schulzeho-Delitscha z pozícií učenia Ferdinanda Lassalla, i keď pôvodne bol stúpencom Karola Marxa. (13, s. 258)

Aj keď v dostupnej literatúre sa hodnotí rok 1864 v našom robotníckom hnutí v porovnaní s predchádzajúcim rokom ako pokles revolučnej aktivity, predsa len aktivizácia robotníckeho hnutia v dôsledku vzniku I. internacionály sa musela skôr či neskôr prejaviť aj u nás. Vychádzame zo skutočností, že koncom šesťdesiatych rokov 19. stor., iste aj v dôsledku ďalšej diferenciacie v tábore samej buržoázie u nás, namiesto predchádzajúcej alebo úplnej ignorácie začína sa prejavovať zvýšený záujem o robotnícku otázku. Vieme, že tento záujem je motivovaný predovšetkým úsilím využiť bojový revolučný potenciál robotníckej triedy v hospodárskych a politických bojoch jednotlivých skupín buržoázie. Ak uhorskí konzervatívci naďalej zanedbávajú riešenie požiadaviek a ťažkostí pracujúcich, potom príslušníci nezávislej ľavice snažia sa aspoň o čiastkové výdobytky a ústupky v prospech robotníckej triedy. Tak isto sa to prejavuje aj v našich slovenských pomeroch na pozadí vývinu vzájomných vzťahov medzi Starou a Novou školou slovenskou, v ich prístupe k riešeniu tých istých problémov. (14)

Okrem niekoľkých prípadov, keď sa príslušníci slovenskej buržoázie priamo zastali záujmov robotníkov, ako v prípade súdneho procesu s Eduardom Nemčíkom, publicistická produkcia spomínaných dvoch zložiek slovenského buržoázneho politického pohybu sa zapodievala šíracimi sa socialistickými ideami a vzráňajúcim sa robotníckym hnutím prevažne len v negatívnom zmysle slova. Tak napr. už v rokoch 1864—65 vznikla zásluhou Jána Malého-Dusarova Mravnozábavná knižovňa. V jej edícii vyšla v Skalici u Škarnicla r. 1864 poviedka *Opilec* v preklade Jana Nepomuka Bobu'u. V poviedke sa opisuje osud českého robotníka usadeného v Gemeri, ktorý sa dostáva do styku so socialistickým robotníckym hnutím najprv v Brne a potom v Pešti. Neznámy autor pôvodiny vykreslil socialistov ako rozbíjačskú, sebeckú, anarchistickú skupinu dobrodruhov, ktorá robotníkov iba klame a zavádza. Ani hlavný hrdina poviedky Ján Kalina nepochopil podstatu triedneho boja robotníkov, lebo podľa jeho slov „robotníci mali dobrý plat, taký dobrý, že už majetelia nemohli dať lepší v tých časoch“. (15, s. 41) Úplnou negáciou podobných fráz je hlavný zmysel organizovania robotníkov u nás v tomto období, motivovaný najmä ich zhoršujúcim sa postavením, ako to vyplýva aj z priebehu verejného zhromaždenia peštianskych robotníkov 9. februára 1868. Uvedené zhromaždenie zvoláva prípravný výbor Budapeštianskeho robotníckeho spolku, vytvorený 12. januára 1868 z iniciatívy Jána Nepomuka Hrabého, Antona Ihrlingera,

Leopolda Hirscha a iných. (16) Na zhromaždení vystúpil Ján Schifferdecker, „... tlmočiac v slovenskej reči už predtým povedané, a keď zdôraznil zmysel zhromaždenia, reagovali na to tam prítomní hlasitým živio“. (17, s. 323—24)

Hoci sa buržoázia usilovala robotníctvo ovplyvňovať a využívať, zdôrazňovanie sociálnych požiadaviek zo strany robotníkov je zrejme aj v období vzniku prvých robotníckych organizácií. Na vzniku týchto organizácií majú podiel aj slovenskí robotníci v Pešti, v Bratislave a iných mestách Uhorska. Tak napr. 8. júna 1868 asi 1000 prevažne slovenských stavebných robotníkov v Pešti vyhásilo štrajk za zvýšenie dennej mzdy na 1 zl. 10 grajciarov, čo nakoniec aj dosiahli. (18, s. 102) Svoje neznesiteľné sociálne postavenie chcú riešiť aj banskoštiavnickí baníci, ktorí chcú použiť „... dva prostriedky; najprv: zavedieme malé zhromaždenia banských robotníkov, kde sa budeme radiť, ako by sa dalo pomôcť nášmu banskému ľudu; po druhé: predložíme snemu i ministerstvu naše ponosy.“ (19)

Kým príslušníci Novej školy slovenskej radia robotníkom na stránkach svojho tlačového orgánu, aby uplatňovali svoje sociálne požiadavky zákonnou cestou, Pressburger Zeitung ako vládny tlačový orgán radí, aby sa robotníci vysťahovali názorov Hermana Schulzeho Delitzscha, Ferdinanda Lassalla i Karola Marxa a venovali sa čisto svojmu vzdelávaniu. (20, s. 172) Na ideovo-teoretické „spracovávanie“ robotníkov zo strany buržoázie nadväzujú aj praktické pokusy o oslabenie ich akčnej a organizačnej jednoty. Ako vieme, už o niekoľko mesiacov po vzniku Robotníckeho vzdelávacieho spolku v Bratislave, t. j. už 10. mája 1869 vzniká opozičný robotnícky spolok Svornosť v intenciách Hermana Schulzeho-Delitzscha. Stanovy uvedeného spolku potvrdzujú aj šátne orgány bez prietahov a ťažkostí, s akými sa stretávajú funkcionári Robotníckeho vzdelávacieho spolku. (9, s. 36—37) Činnosť uvedeného Robotníckeho spolku je pre vládnu reťaz tým nebezpečnejšia, že jeho vedúci funkcionári sa usilujú spojiť sa s podobnými socialistickými robotníckymi organizáciami u nás i mimo Uhorska a monarchie. Vyplýva to nakoniec už zo začiatočnej činnosti Robotníckeho vzdelávacieho spolku, ktorý sa stáva organizátorom závažných, dovtedy nevídaných akcií politického charakteru. Myslíme tu na prvé verejné robotnícke socialistické zhromaždenie v Bratislave 29. marca 1869. Vyznelo síce v duchu lassallizmu, ale zúčastnili sa na ňom aj vyslovení stúpenci Karola Marxa, ako napr. Andreas Scheu z Viedne. (21) Myslíme tu ďalej na upevňovanie medzinárodného spojenectva, proletárskeho internacionalizmu aj zásluhou našich robotníkov v jednotlivých spolkoch, ktoré stále viac nadobúdajú charakter sociálnodemokratických organizácií, aké v tomto období existovali v Čechách, v Rakúsku a v Nemecku. Len tak sa dá pochopiť význam medzinárodnej porady predstaviteľov niekoľkých robotníckych organizácií z celej Európy v Bratislave dňa 14. novembra 1869, na ktorom sa zhodnotil význam eisenaušského zjazdu pre ďalší vývin robotníckeho hnutia.

V súvislosti s tým je reálny predpoklad, že naše robotnícke hnutie sa dostáva znova do kontaktu aj s myšlienkami marxizmu i s vyspelejšími hnutiami západnej Európy. (22) Uvedená poznámka je tým zaujímavejšia, že sa opiera

o správy z provinčného tlačového orgánu Gömöry Lapok, vydávaného r. 1869 v Rožnave, ktoré preberá aj ústredný tlačový orgán uhorského robotníckeho hnutia. (23, s. 327+28) Redakcia týchto novín je neobyčajne prekvapená, keď na základe listu svojho čitateľa A. Huborného z Prešova dňa 1. júla 1869 môže konštatovať prenikanie myšlienky politického organizovania robotníctva aj na územie Slovenska. „Z našej strany môžeme vyjadriť len prekvapenie, že hlas z Arany Trombita našiel odozvu aj medzi baníkmi.“ (24, s. 206) Aj keď treba uznať význam pôsobenia novín Arany Trombita, ako aj Všeobecného robotníckeho spolku v Pešti na slovenských robotníkov, vieme, že sa nestali skutočnými propagátormi marxizmu, ale naopak, popustili aj zo svojich pôvodných lassallovských zásad, najmä počas predsedníctva Michala Táncsicsa. (25, s. 96—128)

Podmienky prenikania marxizmu do robotníckeho hnutia neboli však o nič priaznivejšie ani na Slovensku. Z uvedeného hľadiska je zaujímavá charakteristika situácie z pera Bélu Grünwalda: „... značnú časť obyvateľstva Zvolenskej župy tvoria robotníci, vplyv socialistických ideí a z nich prameniacich snáh a hnutí je tu neznámy. Tento jav nedokazuje, že tunajší robotníci nemajú príčinu sa sťažovať, ale to, že žijú ďaleko od stredísk európskeho robotníckeho hnutia a sú príliš nevzdelaní, než aby na základe všeobecnej teórie vedome požadovali väčší podiel z podnikateľských ziskov, väčší vplyv v spoločnosti, v štáte.“ (22)

Udalosti vo Francúzsku, najmä však vznik Parížskej komúny má prvoradý význam pre ďalší vývin medzinárodného robotníckeho hnutia i pre ďalší postup buržoázie v jednotlivých krajinách pri riešení robotníckej otázky. O vplyve Parížskej komúny na slovenské robotníctvo uvedieme dva faktory, ktoré svojou protirečivosťou vykresľujú vlastne celkovú situáciu. Podľa správ Bobulových Slovenských novín, slovenskí peštianski robotníci (zrejme z nepovolného robotníckeho spolku pod vedením J. Zarzetského a J. N. Bobulu) nevyvolali v tomto období ani raz príčinu, aby sa muselo vrchnostensky zakročiť. (26) iní slovenskí robotníci v Pešti, ktorých bola iste väčšina, vyjadrili však jednoznačne svoj kladný postoj k Parížskej komúne, za čo boli odsúdení aj s inými v známom vlastizradnom procese (napr. Ján Král z Malaciek a Štefan Lukáč z Gemerskej Závadky). (27) O vplyve komúny na vidieku, teda na väčšine územia Slovenska nemožno hovoriť pre nedostatok potrebných pramenných materiálov. Isté stopy by sa dali zistiť prostredníctvom nepriamych správ, narážok v úradných hláseniach a pod. (28) V súvislosti s komúnou je veľmi zaujímavý druhý preklad Marseillaisy do slovenčiny r. 1870 a jeho zrejme rozširovanie u nás. (29, s. 84—86) Najprecíznejšie údaje o Parížskej komúne a pôsobení Karola Marxa a Fridricha Engelsa na vtedajšie robotnícke hnutie sa nachádzajú v dielach maďarských revolučnodemokratických intelektuálov, o čom podáva cenné údaje Gábor Kemény a iní maďarskí autori. (30, s. 96—128)

Z hľadiska vzťahu nášho robotníckeho hnutia k ideám marxizmu a Parížskej komúny považujeme za podstatné dva momenty, a to pokus o vytvorenie triedneho spojenectva robotníkov a roľníkov (v praxi) a prihlásenie sa k eise-

našskému programu nemeckej sociálnej demokracie, t. j. k marxizmu (v teórii). Zo subjektívnych faktorov z hľadiska nového vzostupu nášho robotníckeho hnutia považujeme za významnú prítomnosť Lea Frankela v Uhorsku napriek mnohým poplašným správam v buržoáznej tlači o jeho likvidácii. (31) Prvou závažnou akciou uhorského robotníckeho hnutia pod priamym vedením Lea Frankela bol pokus o založenie Uhorskej robotníckej strany 23. marca 1873, čo uhorská vláda síce nepovolila, ale jej tlačový orgán Munkás-Heti-Krónika vychádzal ďalej (32, s. 96—128) Práve na stránkach tohto tlačového orgánu vyjadrili sa uhorskí sociálni demokrati k vtedy nebezpečným tendenciám anarchosyndikalizmu už zo stanoviska marxizmu. (33, s. 363)

Pre slovenské robotnícke hnutie začína mať už v tomto období špecifický význam jeho vzťah k národnostnej problematike v Uhorsku. Práve zanedbávanie tejto problematiky na pôde vtedajších robotníckych spolkov a strán usmerňuje väčšinu slovenských robotníkov do svojpomocných odborových organizácií a charitatívnych spolkov (34, s. 103), kde však taktiež prevládal nemecko-maďarský organizačný živel, ako napr. vo Všeobecnej robotníckej nemocenskej a invalidnej pokladnici v Košiciach. Uvedený spolok bol založený r. 1876 aj s vlastným tlačovým orgánom Sozial-ökonomisches Volksblatt. (35) Je samozrejmé, že na stránkach týchto novín sa nedala očakávať propagácia marxizmu, keď sa s ňou nestretávame ani na stránkach časopisu Wahreit, redigovaného Karolom Hanzlíčkom. Marxovo meno sa aj tu spomína len raz, aj to celkom náhodne. Dosah tohto časopisu na slovenské robotníctvo nemohol byť veľký, čo vyplýva aj z doteraz známeho kruhu jeho dopisovateľov zo Slovenska.

Uvedomujúc si tieto skutočnosti, treba vyzdvihnúť význam založenia Všeobecnej robotníckej strany Uhorska. Napriek niektorým črtám lassallizmu táto strana berie do úvahy vo svojom programe Marxovu kritiku Gotthajského programu. Je to predovšetkým zásluha Lea Frankela, ktorý už r. 1878 zakladá Stranu vylúčených z volebného práva ako hrádzu proti pôsobeniu tzv. vládných socialistov pod vedením V. Kűlföldiho vo vtedajšom uhorskom robotníckom hnutí. (22) Účastníci robotníckeho zhromaždenia v Bratislave dňa 18. decembra 1881 mali dokonca možnosť vypočuť si aj ostrú kritiku úrovne a obsahu straníckej práce, ktorá bola uverejnená aj v straníckej tlači, najmä v Arbeiter-Wochen-Chronik a Népszava. Redakčný kolektív reagoval na túto kritiku vyhlásením o svojich principiálne marxistických pozíciách. (35) Prax nasledujúcich rokov nechala kameň na kameni z tohto principiálneho vyhlásenia, a preto sa stáva situácia v uhorskom robotníckom hnutí predmetom rokovania na parížskom kongrese II. internacionály a záujmu samého Fridricha Engelsa. Výsledkom je oživenie robotníckeho hnutia v Uhorsku, ako aj zmeny v robotníckych organizáciách. Na porade vedenia Všeobecnej robotníckej strany Uhorska v Bratislave dňa 15. septembra 1889 bol z vedenia odvolaný Ihrlinger a na jeho miesto zvolený dôverník rakúskych sociálnych demokratov Pavol Engelmann. Vyústením tejto aktivity zákonite musel byť vznik Uhorskej sociálnodemokratickej robotníckej strany aj za účasti delegátov zo Slovenska. Význam založenia robotníckej strany v Uhorsku vysoko vyzdvihol v pozdravnom posolstve aj

Fridrich Engels. Enge's okrem iného uviedol, že existencia "... uhorskej sociálnodemokratickej robotníckej strany znova dokazuje, že v žiadnej zemi sa nemôže zahniezdiť moderný priemysel bez toho, žeby zároveň nezrevolucionizoval starú predkapitalistickú spoločnosť a nespľodil nielen kapitalistickú triedu, ale aj proletariát, a tým ich vzájomný boj a robotnícku stranu, ... ktorá má veľkú výhodu, že je od začiatku medzinárodná, že združuje Maďarov, Nemcov, Rumunov, Srbov a Slovákov... (36, s. 537)

Program novozaloženej strany vychádzal z Heinfeldského programu rakúskej sociálnej demokracie, samozrejme, aj s jeho nedostatkami v národnostnej a agrárnej otázke. (22) Význam založenia strany v Uhorsku sa bude ešte hodnotiť aj na našej konferencii, najmä z hľadiska potrieb a záujmov robotníckej triedy. Ako sa dívala na tieto prevratné zmeny slovenská buržoázna inteligencia, ktorá nemala ďaleko ani k vtedajším robotníckym pohybom na Slovensku, ilustruje niekoľko riadkov z korešpondencie Eduarda Krajňáka, neskôr prívrženca krikáľneho hnutia na Slovensku. Ludóvíkovi Riznerovi: „Teraz s napnutím čítam správy o robotníckych pohyboch, ktoré práve pre slovenský národ majú eminentný význam. Tento in ultima analysi je tiež proletariátom, ačpráve najviac agrárnym... Ja už asi 2 roky sledujem sociálne pohyby, a predsa ma prekvapilo, čo sa u nás strhlo. Ja som netušil, že my tak hlboko trčíme v socializme. Dľa mojej mienky, my stojíme pred veľkým sociálnym prevratom, ktorý udusiť sa nedá a v ktorom, keď aj s veľkými obetami, pracujúci ľud len vyhrať môže. Pravda, ten takzvaný „Mittelstand“ zmizne, t. j. sa pretvorí... A jaký strach napadol «vyššie kruhy»! «Arbeiterbewegung» je osobitným, hlavným oddielom v novinách. Celá monarchia je pretvorená na velikánsky tábor, t. j. na Operationsfeld, a zdá sa, že naša armáda »am Friedenfasse« nenie dostatočná... Ešte aj panslávov, na ostatku aj Rusov budú volať na pomoc proti socialistom. Robotnícka trieda, v prvom mieste remeselníci vyhrajú.“ (37)

V závere našej krátkej štúdie o možnostiach prenikania marxizmu do nášho robotníckeho hnutia na Slovensku musíme konštatovať, že sa nepodarilo zatiaľ nájsť také závažné dokumenty, ktoré by umožnili zásadné vyhlásenie o rozhodujúcom vplyve marxizmu u nás do r. 1890. So znalosťou marxizmu u nás sa možno stretnúť iba sporadicky, ako s okrajovou záležitosťou.

Literatúra

1. TORDAY G.: Horárik János. Budapest 1954.
2. Johan Horárik 's, Kampf mit Hierarchie und Kirche in den Jahren 1841—1845. Leipzig 1847.
3. DUBNICKÝ J.: O Jánovi Horárikovi a jeho boji s hierarchiou a cirkvou v rokoch 1841—1845. SAV, Bratislava 1953.
4. HAPÁK P.: Slovenský proletariát v revolučných rokoch 1848—49. Hist. Čas., 10, č. 3, s. 336—339.
5. A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai I. Budapest 1951.
6. ERÉNYI, T. — KOVÁCS, E.: A Az I. Internacionálé és Magyarországnak. Budapest 1964.
7. MĚSÁROŠ, J.: Rolnícka otázka na Slovensku v období porevolučného absolutizmu (1849—1867). Hist. Čas., 10, č. 4., s. 504—528.

8. ŠTÚR, L.: Slovanstvo a svet budúcnosti. MS, Turč. Sv. Martin 1944.
9. GOSIOROVSKÝ, M.: Dejiny slovenského robotníckeho hnutia (1848—1918). SAV, Bratislava 1956.
10. MOL: Magyar Királyi Helytartótanács. Elnöki iratok, D 191/1863: 8794.
11. MOL: Magyar Királyi Helytartótanács. Elnöki iratok, D 191/1863: 16 736.
12. VINCE: Küzdelem az önálló proletár párt megteremtéséért Magyarországon 1848—1890. Budapest 1963.
13. ERÉNYI, T. — KOVÁCS, E.: Internacionálé és Magyarország. Budapest 1964.
14. KEMÉNY, G.: Fejezetek a függetlenségi baloldal és a korai munkásmozgalom kapcsolatai köréből (1864—1874). In: ERÉNYI, T. — KOVÁCS, E.: Az I. Internacionálé és Magyarország. Budapest 1964.
15. LIBA, P.: Čítanie starých otcov. Martin 1970.
16. Slovenské noviny, 23. 1. 1968, č. 10. Drobnosti.
17. A magyarországi munkásmozgalom keletkezése és a magyarországi munkásegyletek alakulásának rövid története. Hiteles adatok nyomán közli: Kretovics József Munkás. Arany Trombita, 6. 11. 1869, č. 43., s. 323—24.
18. HUSKA, A. M.: Liptovskí murári. Lipt. Mikuláš 1968, s. 102.
19. Slovenské noviny, 7. 12. 1869, č. 130. Dopisy.
20. GOLÁŇ, K.: Prvé roky robotníckeho hnutia na Slovensku. Hist. Čas., 5, č. 2, s. 172.
21. Arany Trombita, 10. 4. 1869, č. 13, Pozsonyi munkásgyűlés.
22. GOLÁŇ, K.: Robotnícke hnutie na Slovensku v rokoch 1867—1900. Hist. Čas., 10, č. 1.
23. Arany Trombita, 13. 11. 1869, č. 44, a. 327—28.
24. Arany Trombita, 10. 12. 1869, č. 26, s. 206.
25. KEMÉNY, G.: Príspevok k vzájomným vzťahom maďarskej nezávislej ľavice a robotníckeho hnutia v Uhorsku v rokoch 1864—1874. Hist. Čas., 21, č. 1, s. 96—128.
26. Slovenské noviny, 17. 6. 1971, č. 94. Drobnosti.
27. GOLÁŇ, K.: Robotnícke hnutie na Slovensku v rokoch 1867—1900. Hist. Čas., 10, č. 1.
28. ERÉNYI, T.: Parížska komúna a jej vplyv na robotnícke hnutie v Uhorsku. SAV, Bratislava 1951.
29. ČEPAN, O. — ORMIS, J. V.: Významný dokument spoločných revolučných tradícií slovenského a maďarského ľudu (Slovenská Marseillaisa z roku 1795) Nové slovo, 1952, č. 5, s. 84—86.
30. KEMÉNY, G.: Príspevok k vzájomným vzťahom maďarskej nezávislej ľavice a robotníckeho hnutia v Uhorsku v rokoch 1864—1874. Hist. Čas., 21, č. 1, s. 96—128.
- GERÉB, L.: Munkás ügy iredalmunkban 1832—1907, Budapest 1961.
- FABÓ, I. — FORGÁCS, A.: Az I. Internacionálé magyarországi vishangjának válogatott bibliográfiája 1864—1945. In: ERÉNYI, T. — KOVÁCS, E.: Az I. Internacionálé és Magyarország. Budapest 1964.
31. Slovenské noviny, 1. 6. 1871, č. 85. Drobnosti.
32. KEMÉNY, G.: Príspevok k vzájomným vzťahom maďarskej nezávislej ľavice a robotníckeho hnutia v Uhorsku v rokoch 1864—1874. Hist. Čas., 21, č. 1, s. 96—128.
33. ERÉNYI, T. — KOVÁCS, E.: Az I. Internacionálé és Magyarország. Budapest 1964.
34. HUSKA, M. A.: Liptovskí murári. Lipt. Mikuláš 1968, s. 103.
35. HANZLÍČEK, K.: Spomienky na začiatky robotníckeho hnutia v Bratislave. Bratislava 1970.
36. MARX, K. — ENGELS, F. — LENIN, V. I.: K dejinám Československa a československého dělnického hnutí II, Praha 1963.
37. KRAJNÁK, E. A. — RIZNEROVI, L. 29. 4. 1890. Literárny archív MS, Martin.